

واکاوی اخلاق آموزش در شبکه آموزشی دانش‌آموزی (شاد):

رویکرد قوم‌نگاری مجازی

ابوالقاسم رضوانی* / محمد اکبری بورنگ**

هادی پورشافعی*** / محمدعلی رستمی‌نژاد****

چکیده

هدف پژوهش حاضر شناسایی اخلاق آموزش در فضای مجازی بود. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، کیفی و از نوع قوم‌نگاری مجازی بود. جامعه پژوهش شامل آموزگاران ابتدایی شهرستان خاش بود که در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ مشغول آموزش مجازی دانش‌آموزان بودند. پژوهشگر با رضایت معلمان در گروه کلاسی مجازی آنان به عضویت درآمد، مدت سه ماه آموزش‌های درسی و تربیتی را مشاهده کرد. روش نمونه‌گیری هدفمند در دسترس و گردآوری داده‌ها به طریق مشاهده و مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. داده‌ها با روش تحلیل محتوای استقرایی، تحلیل گردید. با توجه به یافته‌های مطالعه، مؤلفه‌های اخلاق آموزش مجازی در سه بُعد و هفت عامل طبقه‌بندی شد که شامل: حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی، حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی، و رعایت فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری می‌باشند. نتایج می‌تواند جهت برنامه‌ریزی و تنظیم استراتژی‌های کلان حوزه اخلاق آموزش مجازی توسط سیاست‌گذاران و ذینفعان نظام آموزشی کشور به کار آید.

واژگان کلیدی

اخلاق آموزش، آموزش مجازی، اخلاق فناوری اطلاعات؛ قوم‌نگاری مجازی.

*. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه‌درسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند. معلم، اداره کل آموزش و پرورش سیستان و بلوچستان، زاهدان. (نویسنده مسئول)

** . دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند.

*** . دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند.

**** . دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۰۵

مقدمه

پیدایش اینترنت همراه با تحولات در پدیده‌های فرهنگی، اجتماعی جهانی پیشرفت‌هایی را در روش تحقیق علوم اجتماعی ایجاد کرده است که برای استفاده و نیز تحقیق و درک این پدیده‌های جدید طراحی شده‌اند. (2008, Murthy,^۲ 2016; Varis,^۱) از آنجاکه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی آنلاین، با تشکیل انواع گروه‌های مجازی، شروع به محصور کردن افراد بیشتری در فضای مجازی این جوامع می‌کند، لذا مهم است که محقق اجتماعی، روش‌های قوم‌نگاری متناسب با شرایط را برای مشاهده این پدیده‌ها داشته باشد. از آنجاکه اینترنت یک رسانه جهانی و فوری است که در آن فضا و زمان فرو می‌پاشد، هویت پنهان کاربران آن، نقش بیشتری ایفا می‌کند و نقش اخلاق در این فضاها کم‌رنگ می‌شود. درک این جنبه‌ها برای مطالعه گروه‌های اجتماعی آنلاین بسیار مهم است. (Steinmetz, 2012)^۳

فناوری و گستره وسیع آن از یک‌سو و عدم نظارت و کنترل از سوی تولیدکنندگان فناوری با دسترسی آسان همگان به آن از دیگرسوی، مباحث جدیدی را در این حوزه پدید می‌آورد که قبلاً در آموزش سنتی و حضوری مطرح نبودند؛ (Singhaniya, 2020)^۴ لذا یکی از مباحثی که به واقعیت‌های آموزش مجازی ارتباط می‌یابد مباحث اخلاقی است. در واقع اخلاق از مباحثی است که امروزه در تمامی حوزه‌ها مطرح است و آموزش و پرورش را در رابطه با رسالت خود یعنی شکوفایی علم و دانش و رشد و تعالی انسان با چالش جدی و نوین مواجه ساخته است. اخلاق و چیستی آن در حوزه آموزش و تبلور دغدغه‌های اخلاقی (Bauman, 2002)^۵ از سوی صاحب‌نظران و چگونگی ادراک از اخلاق آموزش مجازی و سامان‌دهی سیاست‌های آن در حوزه آموزش‌های مجازی، مسئله خطیر عصر فناوریانه کنونی است؛ زیرا هرگونه کم‌توجهی یا بی‌اعتنایی به مباحث اخلاقی سبب از میان رفتن فرصت‌هاست و در عصر تکنولوژیک کنونی، یک تهدید ضدارزشی شمرده می‌شود.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از محوری‌ترین اسناد در حوزه آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۰ به تصویب رسید. در این سند به جنبه‌های اخلاق معلمان و رشد آن توجه ویژه‌ای شده است (در هدف‌های کلان ۱، ۲، ۴، ۵ در این سند به جنبه‌های اخلاقی معلمان و رشد

-
1. Varis.
  2. Murthy.
  3. Steinmetz.
  4. Singhaniya.
  5. Bauman.

آن توجه ویژه‌ای شده است) از سویی در راهکارهای اجرایی اهداف این سند نیز تقویت اخلاق حرفه‌ای معلمان مورد توجه است. (راهکار ۲ - ۳)؛ (غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۳) در زمینه عملکرد حرفه‌ای، ملاحظات اخلاقی فراتر از درست و نادرست بودن بوده و به قوانین و استانداردهای رفتاری مربوط به یک حرفه یا گروه اشاره می‌کند. از همه اعضای وابسته به یک حرفه یا گروه انتظار می‌رود که مطابق با قوانین و استانداردهای قابل اجرا در حرفه خود عمل کنند. (نیک‌روان مفرد، ۱۳۹۰: ۹۴) اصول اخلاقی به قوانین کمال انسان و تحقق بخشیدن خیر مربوط است و در نتیجه، اخلاق در هر حرفه‌ای به مجموعه احکام ارزشی ناظر بر آن حرفه اطلاق می‌شود. (ساک، ۱۳۹۰: ۴۸) اخلاق آموزش مجازی یکی از جدیدترین مباحثی است که باید در اخلاق کاربردی مورد بررسی قرار گیرد. اخلاق آموزش مجازی از حوزه‌های اخلاق حرفه‌ای است؛ زیرا حرفه عبارت است از برخورداری از دانش، مهارت و توانایی و به نظر می‌رسد آموزش در این معنا می‌تواند حرفه تلقی شود. اخلاق حرفه‌ای از الگوهای رفتار ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق دیگران و مسئولیت‌های اخلاقی در قبال محیط حکایت می‌کند. (علی‌پور و شالباف، ۱۳۸۷: ۴۵)

اصطلاح اخلاق حرفه‌ای به‌عنوان یکی از ویژگی‌های سرمایه‌های انسانی و معنوی هر جامعه یا سازمانی بوده و به‌عنوان نوعی تعهد اخلاقی و وجدان‌کاری نسبت به هر نوع کار، وظیفه و مسئولیت از قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی در ادبیات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نویسندگان غربی رایج شد. (عزیزی، ۱۳۸۹: ۱۷۶) بنابراین اخلاق آموزش مجازی عبارت است از الگوهای رفتاری و ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق خود و دیگران در محیط مجازی، که تکالیف و مسئولیت‌های اخلاقی سازمان را در قبال آنان مبرهن می‌سازد. مراد از حقوق دیگران، عناصر محیط داخلی و بیرونی سازمان است که با آنها تعامل بین‌شخصی و برون‌شخصی دارد. (مهرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۸)

کدهای اخلاقی و رفتاری در آموزش شامل ارزش‌ها و اهداف حرفه‌ای هستند که دستورالعمل‌هایی را برای مربیان در رابطه با عملکردشان ارائه می‌دهند. به‌طور خلاصه کدهای اخلاقی در آموزش آنلاین دربردارنده قابلیت دسترسی یکسان به اینترنت، برخورداری از صداقت دانشگاهی، الزام به حفظ حریم خصوصی و محرمانه ماندن اطلاعات افراد، الزام به اجتناب از تقلب در جستجوی آکادمیک، الزام به رعایت کپی‌رایت و استفاده منصفانه از منابع و الزام به اجتناب از تخلفات اخلاقی هستند. (نیک‌روان مفرد، ۱۳۹۰: ۹۳) در قرن حاضر نظام‌های تعلیم و تربیت و مؤسسات آموزشی مجازی به تدوین ضوابط و معیارهای اخلاقی (همچون اخلاق استادان، اخلاق دانشجویان، اخلاق والدین، اخلاق مدیران و

مشاوران آموزشی، اخلاق فناوری و غیره) همت گمارده‌اند. (Forster, 2012)^۱ در طول دو دهه گذشته، آموزش آنلاین توسعه فوق‌العاده‌ای پیدا کرده و به دلیل افزایش استفاده از آن، توجه خاصی نیز روی مسائل اخلاقی مرتبط با آن معطوف گردیده است. علاوه بر اخلاق آموزشی، مدرسین با مسائل مختلفی در رابطه با فضاهای آموزش آنلاین مواجه هستند. (Zembylas & Vrasidas, 2005)^۲ هرچند اینترنت مرزها و محدودیت‌های مربوط به فرصت‌های آموزشی را از بین برده است، اما چالش‌های جدیدی را نیز برای مربیان آنلاین ایجاد کرده است که نیاز به مدیریت دقیق دارد. (Toprak, Ozkanal, Aydin, & Kaya, 2010)^۳ از این رو، تمام دست‌اندرکاران و مراجعان نظام‌های آموزش از دور به منظور کاهش تهدیدها و ایجاد فرصت‌های مناسب برای فعالیت، باید همواره درخصوص اخلاقی بودن فعالیت‌های خود تأمل نمایند تا بتوانند الگوی مناسبی را به نمایش بگذارند و از این راه چالش‌های اخلاقی پیش‌روی نظام‌های آموزش از دور را به حداقل برسانند. (معصومی‌فرد، ۱۳۹۵)

دانشجویان، اساتید و تمام شرکت‌کنندگان در نظام‌های آموزش از دور و به‌ویژه آموزش‌های مجازی، به دلیل اینکه در فضای مجازی فعالیت می‌کنند، به‌ناچار ممکن است با برخی از این چالش‌های غیراخلاقی مواجه شوند برخی از مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی نظام آموزش از دور عبارتند از:

۱. تجاوز به حریم خصوصی: این چالش زمانی اتفاق می‌افتد که اطلاعات مربوط به حاضرین در فضاهای مجازی، بدون اطلاع و اختیار آنان در میان مخاطبان منتشر شود. (ثقة الاسلامی، ۱۳۹۰)

۲. امنیت: این امر در حوزه فناوری اطلاعات، به‌معنای حفاظت اطلاعات از دسترسی و استفاده غیرمجاز، تغییر نایبجا، دزدی و تخریب، محرمانگی اطلاعات، دسترسی به داده‌ها در زمان مورد نیاز، احراز هویت و غیره است. (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰)

۳. حقوق مالکیت فکری و دارایی‌های معنوی: حقوق مالکیت فکری را می‌توان حقوق قانونی ناشی از فعالیت‌های فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری دانست. از آنجاکه در سال‌های اخیر، دسترسی به اطلاعات از کلیدهای ثروت، قدرت و موفقیت بوده است، از این رو، سرقت این دارایی معنوی در هزاره سوم به مسئله اجتماعی مهمی تبدیل شده است. (معصومی‌فرد، ۱۳۹۵)

۴. پالایش محتوا: این امر شامل حذف اطلاعات مغایر با ارزش‌های اخلاقی است. این نکته حائز

1. Forster.

2. Zembylas & Vrasidas.

3. Toprak, Ozkanal, Aydin, & Kaya.

اهمیت است که نحوه تعیین گستره این مؤلفه و اعمال آن در کشورهای مختلف، متفاوت است. ضمن اینکه، با توجه به سطح تجربه افراد نیز می‌توان محتوا را زیاد یا کم پالایش نمود. همچنین نظام‌های ارزشی و فرهنگی حاکم بر جوامع نیز در پالایش محتوا مؤثر خواهد بود. (بشیر و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰)

۵. جرائم رایانه‌ای و اینترنتی: جرم رایانه‌ای از نظر مفهومی، هرگونه استفاده غیرمجاز از یک سیستم رایانه‌ای را شامل می‌شود. (فرهمنده، ۱۳۸۷) از رفتارهای جدیدی که با گسترش فضای مجازی رواج یافته، می‌توان به ایجاد روابط در اتاق‌های گفتگوی اینترنت، اعتیاد به اینترنت، پرسه‌زنی سایبری، مزاحمت‌های اینترنتی، هک کردن، انتشار انواع ویروس‌ها، کلاه‌برداری، جاسوسی و تخریب رایانه‌ها، سرقت علمی و غیره اشاره کرد.

در پژوهش‌های مختلفی به بررسی تعاملی آموزش و اخلاق پرداخته شده است؛ از جمله در پژوهش آقاخانی و همکاران مشخص شد که اساتید با رعایت اخلاق حرفه‌ای نقش مهمی در بهبود عملکرد دانشجویان دارند. (آقاخانی و همکاران، ۱۳۹۲) ایمانی‌پور در پژوهش خود به این نتیجه دست یافت که براساس مبانی اخلاق حرفه‌ای معلمی، یک استاد در دو بُعد باید خود را ملزم به رعایت اصول اخلاقی بداند؛ اول، به جهت جایگاه تأثیرگذاری که بر رفتار و افکار فراگیران دارد، باید خود را آراسته به فضایل اخلاقی نماید و بداند مؤثرترین روش در انتقال ارزش‌های اخلاقی مثبت، آشکار شدن آنها در رفتار واقعی مدرس است. دوم، به جهت وظیفه‌ای که در قبال برآوردن نیازهای آموزشی دانشجویان دارد، باید با رعایت حداکثری اصول اخلاقی در انجام وظایف حرفه‌ای، مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو به انجام برساند. (ایمانی‌پور، ۱۳۹۱) در مطالعه مطلبی‌فرد و همکاران، پس از بررسی‌های کیفی فراوان، نشانگرهای حرفه‌ای و اخلاقی تدریس از نظر دانشجویان در قالب هشت مؤلفه «کارآمدی در آموزش، کارآمدی در ارائه محتوا، تعامل حرفه‌ای، توجه به رشد همه‌جانبه، احترام به همکاری، فضای بحثی مناسب در کلاس، احترام به کلاس و درنهایت ارزش‌یابی»، شناسایی شدند. (مطلبی‌فرد، نوه ابراهیم و محسن‌زاده، ۱۳۹۰)

مرور پیشینه پژوهش حاکی از آن است که آموزش‌های الکترونیکی در مدارس و دانشگاه‌ها، منجر به تحول شاکله آموزش شده است و در مقابل، برخی دغدغه‌های تازه در زمینه مسئولیت‌های اخلاقی در آموزش‌های الکترونیکی را رقم زده است. در این مطالعه، سعی شده است تا بدون سوگیری، تجارب زیسته معلمان نظام آموزشی بازنمایی گردد.

امروزه بسیاری از نظام‌های آموزشی در جهان به این بلوغ رسیده‌اند که بی‌اعتنایی به مسائل اخلاقی و فرار از مسئولیت‌ها و تعهدات آموزشی، به از بین رفتن نظام می‌انجامد. به‌همین دلیل، بسیاری از سیستم‌های آموزشی موفق برای تدوین استراتژی اخلاقی احساس نیاز کرده و به این باور رسیده‌اند که باید در چنین سازمانی، فرهنگی مبتنی بر اخلاق رسوخ نماید. از این‌رو، کوشیده‌اند به تحقیقات مرتبط با حیطه اخلاق آموزش جایگاه ویژه‌ای بدهند. (سبحانی‌نژاد و احمدیان، ۱۳۹۳) چراکه بررسی جایگاه و وضعیت استانداردهای اخلاقی در نظام‌های آموزشی می‌تواند به سیاست‌گذاران، مدیران و برنامه‌ریزان در اتخاذ تدابیر مناسب برای کاهش فاصله میان وضعیت موجود و مطلوب در این زمینه و ارتقای وضعیت اخلاق آموزش مدد رساند. (سلطانزاده، امراهی و حسینی، ۱۳۹۳)

اگرچه مدرسان به مبانی اخلاقی حرفه خود پایبند هستند، اما هنگامی که قرار باشد به‌صورت آنلاین، تدریس کنند ممکن است با مسایل دیگری، متفاوت با آموزش چهره‌به‌چهره روبه‌رو شوند. به این ترتیب ممکن است تنگناهای اخلاقی جدیدی برای مدرسان ایجاد شود که مرتبط با موارد زیر است: نفوذ سیاسی و اجتماعی، تنوع فرهنگی، تعصب و سوگیری، تنوع جغرافیایی و یادگیری، شکاف دیجیتالی و آداب معاشرت.

برخی از مصادیق غیراخلاقی در آموزش مجازی و آنلاین عبارتند از: تجاوز به حریم خصوصی، نقض قوانین کپی رایت، سرقت ادبی، شیوع تقلب دیجیتالی، افزایش فریب‌کاری، ترویج و تبلیغ ضدارزش‌ها، عدم مسئولیت‌پذیری و ... (مرادی و کردلو، ۱۳۹۸)

با توجه به مطالب ارائه شده، بحث حاضر به نوعی یک رویکرد میان رشته‌ای با نگاهی تفسیری به اخلاق آموزش در فضای مجازی است. در این رویکرد سعی می‌شود، کدهای اخلاق در آموزش برخط در جامعه دانش‌آموزی که کمتر مورد بررسی قرار گرفته است، شناسایی و تحلیل شود. از این‌رو مسئله اصلی، واکاوی وضعیت کنونی اخلاق آموزش در شبکه مجازی شاد معلمان ابتدایی شهرستان خاش، و درک عوامل تأثیرگذار اخلاق آموزش مجازی می‌باشد.

در پژوهش حاضر کدهای اخلاقی در آموزش‌های از دور آموزگاران ابتدایی در تعامل با دانش‌آموزان مورد تحلیل قرار گرفت. درنهایت برون‌داد پژوهش برای شناسایی عناصر اخلاق آموزش در فضای مجازی توسط معلمان می‌تواند مورد کاربرد مدیران نظام آموزشی قرار بگیرد. جهت برنامه‌ریزی و تنظیم استراتژی‌های کلان حوزه اخلاق آموزش مجازی توسط سیاست‌گذاران و ذینفعان نظام آموزش و پرورش به‌کار می‌آید.

روش پژوهش

مردم‌نگاری به مطالعه نظام‌مند مردم و فرهنگ‌ها گفته می‌شود و طراحی آن به‌گونه‌ای است که پژوهشگر، پدیده فرهنگی را در جامعه از زاویه دید موضوع مورد مطالعه و بررسی می‌کند. قوم‌نگاری مجازی ابزاری است که فرهنگ یک گروه مجازی را به‌صورت مکتوب و مصور بازنمایی می‌کند. از آنجایی که مطالعه حاضر به‌دنبال این است که موازین اخلاق در آموزش‌های مجازی شبکه شاد توسط معلمان را کشف کند، در عین حال چون رعایت اخلاق آموزش در فضای مجازی، خود بخشی از فرهنگ محیط‌های تعاملی مجازی به‌خصوص در حوزه آموزش مجازی است، از این‌رو روش قوم‌نگاری مجازی که به مطالعه فرهنگ‌های متنوع محیط‌های مجازی می‌پردازد، استفاده شده است. پژوهش حاضر از نظر هدف، مطالعه‌ای کاربردی و از نظر روش، کیفی و از نوع مردم‌نگاری مجازی بود. جامعه پژوهش شامل معلمان مقطع ابتدایی شهرستان خاش می‌باشد، که در سال تحصیلی ۱۴۰۰ - ۱۳۹۹ مشغول آموزش به‌صورت مجازی و در محیط شبکه آموزشی دانش‌آموزی یا همان شاد بودند. پژوهشگر با رضایت کامل معلمان گروه مشارکت‌کننده در گروه کلاسی مجازی آنان در محیط شبکه شاد به عضویت درآمد. پژوهشگر به مدت سه ماه آموزش‌های درسی و تربیتی آموزگاران را در این محیط مجازی پیگیری و مشاهده کرد.

در بخش کیفی پژوهش حاضر ابتدا از طریق بررسی محتواهای آموزشی معلمان، کدهای اخلاقی در آموزش مجازی واکاوی شد. روش گردآوری اطلاعات، مشاهده مشارکتی و مصاحبه تلفنی نیمه‌ساختاریافته و روش نمونه‌گیری هدفمند در دسترس بود و اطلاع‌رسان‌ها براساس معیارهای نظری و میزان روشنایی بخشی احتمالی‌شان برای پژوهش انتخاب شدند. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع داده‌ها، ادامه یافت و به ۱۰ نفر رسید. مصاحبه‌شوندگان از دو جنس مرد و زن بودند و هر مصاحبه بین ۳۰ تا ۶۰ دقیقه به طول انجامید. دامنه سابقه تدریس شرکت‌کنندگان در مصاحبه میان ۳ تا ۲۵ سال بود.

فرآیند تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای استقرایی به شرح زیر صورت گرفت:

۱. آشنایی با داده‌ها (مطالعه مکرر داده‌ها)، ۲. ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری، ۳. جستجو و شناخت مضامین (پالایش بیشتر مضامین)، ۴. ترسیم شبکه مضامین (همگونی درونی و فقدان همگونی بیرونی)، ۵. تحلیل شبکه مضامین، ۶. تعیین مضامین اصلی برای افزایش مقبولیت و اعتماد داده‌ها، از تخصیص زمان کافی برای جمع‌آوری داده‌ها و حسن ارتباط با مشارکت‌کنندگان، استفاده شد. داده‌های متنی و یادداشت‌های حاصل از مشاهدات مجازی میدانی در شبکه آموزشی شاد، با

استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا^۱ نسخه ۱۰ تجزیه و تحلیل گردید.

تأیید همکاران تحقیق، مهم‌ترین ملاک برای ایجاد اعتبار در تحقیقات کیفی است. (Mertens, 2014)^۲ در پژوهش حاضر، تأیید همکاران تحقیق به دو شکل رسمی و غیررسمی انجام شد. در پایان مصاحبه، محقق آنچه را گفته شده بود، خلاصه کرد و پرسید: آیا یادداشت‌های محقق به‌طور صحیح، منعکس‌کننده وضعیت شخص هست یا خیر؟ سپس پیش‌نویس گزارش تحقیق با اعضا، برای تفسیر به اشتراک گذاشته شد.

چندجانبه‌نگری، نیز به‌منزله یکی از روش‌های فراهم‌سازی اعتبار برای آزمون‌های کیفی است. روش‌های چندگانه‌ای مانند مصاحبه تلفنی و مشاهدات مجازی - میدانی، در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند و اطلاعات از طریق این روش‌ها جستجو و جمع‌آوری شدند.

یافته‌ها

پرسش ۱: چه میزان قادر به حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی فراگیران مجازی هستید؟ با توجه به مشاهده‌ها و پیگیری مستمر گروه‌های مجازی، معلمان شهر خاش افرادی مهربان و دل‌سوز هستند که بیشتر آنان وقت‌شناس‌اند و به‌ندرت کم‌کاری می‌کنند. اغلب معلمان رفتاری دوستانه، با حجب و حیا، مهربان همراه با خوش اخلاقی دارند. آنان با صدای آرام و رسا با دانش‌آموزان سخن می‌گویند و با لحنی صمیمانه خطاب قرار می‌دهند.

در مواقع اضطراری و بیماری، جهت جبران ساعات آموزشی در ساعات پایانی روز یا در روزهای آخر هفته در کلاس درس مجازی حاضر می‌شوند و به تدریس می‌پردازند و این کار به‌دلیل ارتباط عاطفی، صبر و حوصله، مهربانی و فداکاری آنها انجام می‌شود. نُن صدای بیشتر معلمان به‌نسبت مناسب بود و به موقع از فرازوفرود در صدای خود برای جلب توجه دانش‌آموزان استفاده می‌کردند. همچنین معلمان از گنجینه واژگانی مناسبی برخوردار بودند، که در برقراری ارتباطات اخلاق‌مدار با فراگیران به آنان کمک زیادی می‌کرد.

اکثر معلمان بسیار منظم و صبور بودند و در آموزش‌های آنلاین یا جلسات پرسش‌وپاسخ برخط تصویری با گشاده‌رویی و لحن جذاب تدریس می‌کردند و بدون حاشیه وارد کلاس مجازی خود می‌شدند. برخی از معلمان به‌دلایل متفاوتی از جمله، اختلالات ارتباطی بستر اینترنت، سرعت پایین

1. MAXQDA.
2. Mertens.

نرم‌افزار شاد در پخش‌های زنده تدریس و قطع شدن‌های مکرر مکالمات تصویری در حین جلسات پرسش و پاسخ برخط، گلایه‌مند و ناراحت می‌شدند که این قضیه گاهی اوقات سبب برخوردهای نامطلوب و بی‌انگیزه آنان با فراگیران می‌شد. از این‌رو می‌توان آن را از نشانه‌های بی‌حوصلگی و نامنظم بودن برخی از معلمان دانست.

برخی از مشکلات اخلاقی در آموزش مجازی، با توجه به مشاهده‌ها و مصاحبه‌ها، این بود که در ارتباطات مجازی و در تدریس‌های زنده یا جلسات پرسش‌وپاسخ برخط معلمان تمایلی ندارند، که تصویری از چهره خودشان به‌صورت مستقیم باشد و این می‌تواند به دلایل گوناگونی از جمله، احتمال تپق زدن در حین آموزش برخط و یا تمسخر و استهزاء دانش‌آموزان، نگرانی از انتشار غیراخلاقی تصاویر شخصی و یا کلیپ‌های تمسخرآمیز توسط فراگیران، تعصبات خانوادگی و سوءظن به محیط‌های مجازی یا دیگر عوامل فرهنگی و قومیتی باشد که با توجه به اهمیت ارتباط چهره‌به‌چهره و پیوند عاطفی معلمان با فراگیران هرچند به‌صورت مجازی و نقش این مهم در اخلاق آموزش مجازی و فرهنگ استفاده از فضای مجازی، می‌بایست مورد توجه مدیران و معلمان مدارس قرار بگیرد.

همچنین با نگاهی به بیانات اطلاع‌رسان‌ها چنین استنتاج می‌شود اکثر افراد مصاحبه‌شونده ویژگی‌های اخلاقی مؤثر در آموزش مجازی را مدنظر قرار می‌دادند، که برخی از این نظرها درباره ویژگی‌های حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی فراگیران عبارت است از:

اطلاع‌رسان کد ۱: «طوری باید باشه که نه زیاد با دانش‌آموز خیلی خودمونی رفتار کنیم و نه خیلی سخت بگیریم که اذیت بشن، بعد به نظر من باید ارتباط عاطفی با دانش‌آموز برقرار کنیم».

اطلاع‌رسان کد ۳: «سعی می‌کنم وقتی بچه‌ها از من سؤالی می‌پرسند، در اولین فرصت جوابشون رو بدم و بعد اینکه مثلاً زیاد از کلمات محبت‌آمیز استفاده کنم و یا از استیکرهایی که دانش‌آموز احساس کنه که معلم من منو دوست داره و یعنی تبعیض بین من و بقیه دوست‌هام ایجاد نمی‌کنه».

اطلاع‌رسان کد ۴: «در ارائه بازخوردها به بچه‌ها اگه نیازی باشه که مطلبی رو توضیح بدم، وُیس می‌فرستم، ولی اگه بدونم که نیازی نیست، بیشتر از کلماتی مثل: احسنت، آفرین، دختر گلم و استیکرهایی که هست و برای آموزش الان زیاد شده از اونا استفاده می‌کنم».

اطلاع‌رسان کد ۶: «گاهی اوقات با مشکلات اینترنت و قطعی شبکه شاد مواجه میشم که اول شاید کمی ناراحت بشم اما هیچ‌وقت سعی نکردم دانش‌آموز را چه در گروه مجازی و چه در خاص،

تحقیق کنیم. همیشه باهاشون طوری رفتار کردم که انگار بچه خودم هستن. همیشه بهشون گفتیم بچه‌های گلم، دخترهای گلم».

اطلاعرسان کد ۷: «در پرسش و پاسخ‌های تصویری آنلاین بعضی خانواده‌ها حساس هستند و دوست ندارن، بچه‌ها دورین گوشی‌شون روشن کنند، و از لحاظ مسائل اخلاقی و حجاب دوست ندارن تصویرشون روی گوشی باشه و احتمالاً می‌ترسن که تصویرشون جایی پخش بشه، نمی‌دونم».

بیانات اطلاعرسان‌ها حاکی از رعایت اغلب مؤلفه‌های حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی افراد نمونه نسبت به مفهوم کلی اخلاق در آموزش مجازی است. دیدگاه‌های آنها در مورد ویژگی‌های اخلاقی در آموزش‌های مجازی نیز در شرایط گوناگون مطرح شده است. (جدول شماره ۱)

کدهای باز	کدهای گزینشی	کد محوری
<p>- زیاد از کلمات محبت‌آمیز استفاده می‌کنم و یا از استیکرهایی که دانش‌آموز احساس کنه که معلم من منو دوست داره.</p> <p>- بیشتر از کلماتی مثل: احسنت، آفرین، دختر گلم و استیکرهایی که هست و برای آموزش آآن زیاد شده از اونا استفاده می‌کنم.</p> <p>- طوری سعی کردم که این لحن کلامم رو، بیانم رو طوری بگم که دانش‌آموز احساس نکنه که معلم اصلاً کلاً منو دوست نداره.</p> <p>- اگه گاهی دیدم به دانش‌آموزی زیادی اذیت کرده، یه جوروی بهش گفتم که نه بهش بر بخوره و اینکه بفهمه این اشتباه رو کرده و معلم باهام این رفتار رو داشته؛ ولی سعی کردم که خیلی کم با دانش‌آموز تند برخورد کنم.</p> <p>- هیچ‌وقت سعی نکردم دانش‌آموز را چه در گروه و چه در خاص، تحقیق کنیم.</p>	<p>اجتناب از اهانت، رعایت نزاکت و احترام متقابل در تعاملات گروهی و فردی در فضای مجازی</p>	<p>حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی</p>
<p>- در پرسش و پاسخ‌های تصویری آنلاین بعضی خانواده حساس هستند و دوست ندارن، بچه‌ها دورین گوشی‌شون روشن کنند.</p> <p>- در ارائه بازخوردها به بچه‌ها اگه نیازی باشه که مطلبی را توضیح بدم، ویس یا ویدئو می‌فرستم.</p> <p>- باید این رابطه بین معلم و دانش‌آموزی هم حفظ بشه و هم یه رابطه عاطفی برقرار بشه، یعنی اون رسمیت مدرسه در روابط بین معلم با دانش‌آموز در مکالمات صوتی یا تصویری مجازی حفظ بشه.</p>	<p>عدم اجبار به رفتارهای خاصی از جمله روشن کردن دوربین فراگیر در جلسات کلاسی برخط</p>	

— بعضی‌ها از لحاظ مسائل اخلاقی و حجاب دوست نداشتند تصویرشون روی گوشی باشه و احتمالاً می‌ترسن که تصویرشون جایی پخش بشه. — خودم در تماس‌های تصویری آنلاین با بچه‌ها ماسک می‌زنم و دوربین گوشیمو روشن می‌کنم.		
---	--	--

جدول ۱: جمع‌بندی و واکاوی ویژگی‌های حریم خصوصی و کرامت انسانی فراگیران

پرسش ۲: تا چه حدّ قادر به حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی و روانی فراگیران هستید؟
براساس مشاهده‌های پژوهشگر، اغلب معلمان ارتباط مناسبی در حین تعاملات مجازی با فراگیران برقرار می‌کردند، و سعی در حفظ اعتماد به نفس و اصول آرامش ذهنی آنان داشتند. حفظ امنیت روانی فراگیران وظیفه اخلاقی معلمان هست، چون مانع از آسیب دیدن و متضرر شدن دانش‌آموزان در ابعاد اخلاقی و تحصیلی می‌شود. بیشتر معلمان از اصول مدیریت گروه کلاس مجازی، کنترل و پایش فراگیران در شبکه شاد برای حفظ جوّ روانی مثبت کلاس مجازی به‌خوبی استفاده می‌کردند و بر دانش‌آموزان نظارت و آنها را راهنمایی می‌کردند.

ازجمله عواملی که به‌صورت مستمر در بیشتر کلاس‌های مجازی، موجب نزدیکی رابطه دانش‌آموزان با معلمان می‌شد، احوال‌پرسی و خوش‌وبش، مزاح و شوخ‌طبعی معلم، و بیان احساسات و احوالات برای برقراری تعاملات دوستانه در فضای مجازی بود، که سبب ایجاد فضای صمیمیت همراه با حفظ حرمت و رسمیت میان دانش‌آموزان و معلمان می‌شد. به‌جز ایجاد روابط صمیمانه و دوستانه که یک‌نوع فعالیت غیررسمی است، و سبب دلگرمی، برقراری روابط عاطفی و آرامش ذهنی میان دانش‌آموزان شده است، در بیشتر کلاس‌های مجازی علاوه بر مهارت‌هایی مانند بررسی وضعیت ارتباطات دانش‌آموزان با همدیگر در محیط مجازی، احراز هویت مجازی و ثبت مشخصات همه فراگیران کلاس در گروه مجازی شاد و دیگر تعاملات مجازی کلاسی، لازم و ضروری است.

سایر مهارت‌ها از قبیل توانایی حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی دانش‌آموزان در آموزش‌های مجازی ازجمله عدم اجبار به ارسال تکالیف در زمانی کوتاه و استرس وارد نکردن به کلاس مجازی، حفظ جوّ روانی محیط کلاس مجازی در برقراری ارتباطات برخط با فراگیران و هم‌کلاسی‌ها، حفظ اعتماد به نفس و شخصیت آنان، اجازه سخن گفتن به دانش‌آموزان در جلسات پرسش و پاسخ برخط و مهارت برقراری ارتباط صمیمانه و مؤدبانه با همدیگر، مشخص بودن نام کاربری دانش‌آموزان در محیط برنامه شاد و سایر مهارت‌هایی که در حفظ امنیت خاطر و انسداد مزاحمت‌های مجازی

احتمالی از سوی سایر دوستان کلاس در آموزش‌های درسی، ضرورت دارد. در بعضی مواقع مشاهده شد هنگامی که یک دانش‌آموز ضعیف‌تر تکالیف درسی را به درستی انجام نداد، نه تنها حمایت نمی‌شد، بلکه به سبب تمام نکردن تکلیف، مورد سرزنش قرار می‌گرفت. این‌گونه رفتار ناشی از ناتوانی معلم در برخورد مناسب با فراگیران در محیط مجازی، احتمالاً کم‌کاری و عدم آگاهی از مشکلات تکنولوژیکی آنان را نشان می‌دهد. متأسفانه این نوع فرهنگ اخلاقی که دانش‌آموزان بعد از مواد درسی، ارزش و اهمیت دارند و اولویت با آموزش مواد درسی و تولید و ارائه محتوا برای فراگیران مجازی است، در میان برخی معلمان دیده می‌شود و به احساسات عاطفی و دغدغه‌های ذهنی فراگیران در آموزش‌های مجازی کم‌توجهی می‌شود.

برخی معلمان فقط به آنلاین بودن و یا ارسال تکالیف درسی به موقع دانش‌آموزان بدون توجه به یادگیری اهمیت می‌دهند؛ دانش‌آموزان حرف‌گوش کن و ساکت گروه مجازی را برتر از دانش‌آموزان شلوغ‌کننده یا پرسشگر می‌دانند. در مورد ارتباط معلمان با فراگیران مشاهده شد، در کلاس‌هایی که رابطه معلم با دانش‌آموزان درست و منطقی و جوّ گروه‌های مجازی سالم باشد و به نیازهای عاطفی فراگیران توجه شده باشد، خودبه‌خود رابطه صمیمی و مطلوبی میان معلمان و دانش‌آموزان برقرار شده و آسودگی خاطر و آرامش آنان حفظ می‌شود.

یکی از نکات قابل توجه در برخورد نامناسب دانش‌آموز با معلم، موردی بود که دو نفر از اطلاع‌رسان‌ها به آن اشاره کردند، در گروه‌های مجازی مدرسه و برای یکی از همکاران آنها اتفاق افتاده بود. آنها بیان داشتند در گروه کلاس مجازی این همکار که تجربه سال اول خدمتش بوده، یکی از دانش‌آموزان در جلسه آموزشی برخط، حرف‌های ناپسندی را با لهجه محلی در جمع کلاسی، به معلم ناآشنا با این لهجه زده بود؛ بعد از متوجه شدن مدیر مدرسه از این رفتار غیراخلاقی فراگیر، برخورد جدی با دانش‌آموز شد و کلاس وی تغییر کرد. همچنین تذکرات لازم جهت کنترل و نظارت بیشتر والدین در خانه، بر روی رفتارهای مجازی و نوع استفاده فرزند از تلفن همراه در فضای مجازی داده شد.

معلمان در مورد بیشتر مسائل روزمره آموزش‌های مجازی، سعی در رعایت و برقراری تعادل در بررسی تکالیف درسی و مدیریت کلاس مجازی داشتند. طبق اظهارات بیشتر اطلاع‌رسان‌ها در اوایل شروع سال جهت حفظ آرامش ذهنی فراگیران، قوانین و مقرراتی برای کنترل گروه‌های کلاس مجازی شاد با همکاری دانش‌آموزان تنظیم و اعلام کردند، که همه آنان موظف به رعایت این قوانین

در آموزش‌ها و تعاملات درسی کلاس شاد هستند، تا بدین‌وسیله پابندی به اصول اخلاق مجازی رعایت و نهادینه شود.

برخی از این قوانین به اختصار شامل: ساعات معین باز بودن گروه کلاس مجازی در طول روز، ایجاد چند گروه مجازی به تفکیک برای ارسال تکالیف درسی در زمان مشخص و گروهی برای پرسش و پاسخ فراگیران و ارزشیابی کتبی و شفاهی در مکالمات تصویری برخط، واگذاری مدیریت برخی از این گروه‌ها به خود دانش‌آموزان به صورت چرخشی جهت باز و قفل کردن گروه و نظارت بر تبادل پیام‌ها و تعاملات هم‌کلاسی‌ها که به تعبیری «مُبصر کلاس مجازی» هستند؛ و درنهایت با اجرای این قبیل کارهای تشویقی سعی در ارتقاء اعتماد به نفس فراگیران، ایجاد جو روانی قابل اعتماد در گروه‌ها و حفظ آرامش ذهنی آنها در کلاس مجازی داشتند.

در عین حال با نگاهی به اظهارات اطلاع‌رسان‌ها این‌طور استنتاج می‌شود که اکثر افراد مصاحبه‌شونده سعی در ارتقاء و بهبود فرهنگ تعاملات آموزش مجازی، همچنین ایجاد جو صمیمانه و عاطفی همراه با کنترل و نظارت بر شرایط گروه‌های آموزش مجازی برای کسب اطمینان خاطر دانش‌آموزان دارند. برخی از نظرات اطلاع‌رسان‌ها در این زمینه عبارت است از:

اطلاع‌رسان کد ۱: «زیاد به دانش‌آموزان استرس وارد نمی‌کنم که مثلاً حتماً این کار رو انجام بدی، یا حتماً توی این بازه زمانی محدود انجام بشه، زمان مناسبی می‌دم. یعنی اونقدر زیاد سخت‌گیری نکردم و اونقدر هم آزاد نذاشتم که همه بی‌خیال بشن. به نظر خودم تا حدی که تونستم، یعنی تعادل ایجاد کردم».

اطلاع‌رسان کد ۲: «من همان اول قوانین گروه مجازی کلاس را گفتم و گروه شاد من بیشتر مواقع باز بوده و خیلی کم پیش میاد که دانش‌آموزان با هم بحث کنند. همون اول بهشون گفتم که فراتر از درس نرین و کسی حق نداره حتی وارد صفحه خصوصی (پی وی) بقیه بچه‌ها بره و بهشون چیزی بگه یا پیام بده».

اطلاع‌رسان کد ۵: «مشخصات و هویت تمام دانش‌آموزان کلاس مون معلوم هست، چون اول میان توی خاص یعنی خودشون می‌گن که من خودم عضو گروه‌شون بکنم. و اگه بخوان شماره پدر و یا مادرشون را در گروه کلاس شاد عضو کنند به من پیام میدن که اونا رو توی کلاس مجازی عضو می‌کنم».

اطلاع‌رسان کد ۷: «فقط اون گروه ارسال تکالیف گفتم که در ساعت خاصی مثلاً از ساعت ۴

بعدازظهر تا ساعت ۱۰ شب بفرستند، اونو همون دانش‌آموزی که نماینده قرار دادم، اون رو مدیر می‌کردم که اون گروه را باز و قفل می‌کرد که بچه‌ها تکالیف بفرستند».

کدهای باز	کدهای گزینشی	کد محوری
<p>- اونقدر زیاد سخت‌گیری نکردم و اونقدر هم آزاد نذاشتم که همه بی‌خیال بشن. به نظر خودم تا حدی که تونستم، یعنی تعادل ایجاد کردم.</p> <p>- به دانش‌آموزان استرس وارد نمی‌کنم که حتماً این کار رو انجام بدی، یا حتماً توی این زمان کم انجام بشه، زمان می‌دم مثلاً بهشون می‌گم، بچه‌ها این کار را رو طبق این شرایط انجام بدین.</p> <p>- شما حق ندارین که بیشتر از کلاس وارد حریم دوست‌هاتون بشین و یا اینکه توی کلاس مجازی هم حق جر و بحث ندارین و فقط در حد همون حریم کلاس مون باشه.</p>	<p>ایجاد آرامش ذهنی و جو روانی مثبت در کلاس مجازی شاد</p>	
<p>- قوانین گروه مجازی کلاس را گفتم و گروه شاد من بیشتر مواقع باز بوده و خیلی کم پیش میاد که دانش‌آموزان با هم بحث کنند و همون اول بهشون گفتم که فراتر از درس نرین.</p> <p>- مواردی پیش می‌آمد که همش سؤال تکراری می‌پرسیدن و من توضیحات کامل رو دادم و باز میان خاص و سؤال می‌پرسیدن و گفتم که بچه‌ها وقتی من توضیحات کامل رو دادم، چرا می‌پرسین.</p> <p>- توی گروه ارسال تکالیف گفتم که در ساعت خاصی مثلاً از ساعت ۴ بعدازظهر تا ساعت ۱۰ شب بفرستند. دانش‌آموزی که نماینده قرار دادم، رو مدیر می‌کردم که اون گروه را باز و قفل می‌کرد که بچه‌ها تکالیف بفرستند.</p>	<p>مدیریت گروه مجازی و کنترل تعاملات و هیجانات فراگیران در محیط کلاس شاد</p>	<p>حفظ امنیت خاطر، آرامش ذهنی و روانی</p>
<p>- در موقع نصب برنامه شاد معمولاً باید شماره‌شون ثبت باشه و با کد ملی وارد مدرسه خودشون بشن که بعدش بتونند وارد گروه کلاس مجازی شاد بشوند و از این طریق مشخصات‌شون ثبت میشه.</p> <p>- مشخصات تمام دانش‌آموزان کلاس مون معلوم هست، چون پیام میدن و شماره تلفن همراهی که در فضای مجازی عضویت دارند و نام کاربری که فعالیت می‌کنند رو ذخیره می‌کنم.</p> <p>- با ثبت و ذخیره شماره موبایل والدین دانش‌آموزان در فضای مجازی جهت پیگیری و نظارت بر امور تحصیلی و آموزشی فرزندان تعامل و ارتباط بهتری برقرار می‌کنم.</p>	<p>احراز هویت مجازی و اطمینان فراگیران از شناخت اعضای گروه کلاس مجازی</p>	

جدول ۲: جمع‌بندی و واکاوی ویژگی‌های حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی فراگیران

پرسش ۳: چقدر پایبند به رعایت فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری در آموزش مجازی هستید؟
با توجه به مشاهده‌ها، بیشتر معلمان این شهر انسان‌هایی سخت‌کوش، با صداقت، منظم و متعهد و دغدغه‌مند یادگیری پایدار فراگیران بودند. آنان سعی در حفظ حقوق معنوی همکاران خود و دانش‌آموزان کلاس داشتند و همچنین با رعایت نظم و انضباط در آموزش‌های مجازی و جلسات پرسش و پاسخ کلاسی برخط، به‌نوعی به‌دنبال فرهنگ‌سازی، الگوگیری و آموزش غیرمستقیم درخصوص رشد حس مسئولیت‌پذیری و خودکارآمدی تحصیلی فراگیران خود در محیط کلاس مجازی بودند.

در آموزش‌های مجازی معلمان رفتارهایی مشاهده شد از جمله، تعیین ساعات آموزشی و برنامه‌هفتگی جلسات کلاسی و ارزشیابی، گذاشتن کلیپ‌های کمک آموزشی مرتبط با مفاهیم درسی در گروه کلاسی شاد، جهت بهبود و تکمیل یادگیری فراگیران، درخواست توضیح دروس و خلاصه‌مباحث به‌صورت ارائه کنفرانس و ارسال ویدئوی ضبط‌شده دانش‌آموز، ارسال انواع مواد آموزشی دیداری و شنیداری همراه با ذکر منبع اولیه آن جهت حفظ احترام به حقوق پدیدآورندگان محتوای آموزشی چندرسانه‌ای. از این‌رو معلمان به‌عنوان الگوی دانش‌آموزان سعی داشتند، این نوع رفتارها را در سطح جامعه دانش‌آموزی ترویج دهند و تبلیغ کنند.

درخصوص جلوگیری از وقوع برخی رفتارهای غیراخلاقی همانند فریب‌کاری یا تقلب، که اندک دانش‌آموزانی مُرتکب می‌شدند، معلمین سعی می‌کردند شیوه‌های جدیدتر ارزشیابی آموزشی و متناسب با آموزش‌های مجازی، مانند استفاده از لینک‌های برخط آزمون‌های کتبی، جلسات پرسش و پاسخ تصویری برخط با دانش‌آموزان یا ارائه خلاصه‌مباحث مهم درس به‌صورت کنفرانس ویدئویی را به کار ببرند؛ تا این‌نوع رفتارهای ضد ارزشی به حداقل برسد و هم‌دستیابی به اهداف تربیتی و برنامه‌درسی، و همچنین یادگیری پایدارتری برای فراگیران محقق شود. در عین حال بعضی از اطلاع‌رسان‌ها بیان کردند که اقدام به راهنمایی و مشاوره بیشتر والدین دانش‌آموزان می‌کنند تا در جهت جلوگیری از تکرار این‌نوع رفتارهای غیراخلاقی توسط فراگیران در منزل و کمک به یادگیری آنان، همکاری و نظارت بیشتری بر امور تحصیلی فرزندان خود و رفع اشکالات درسی و همچنین تعاملات مجازی بیشتری با مربیان داشته باشند.

از محدود ویژگی‌های مورد انتقاد مشاهده شده در این مطالعه، در بعضی از معلمان می‌توان به سطح پایین سواد رسانه‌ای و دانش تکنولوژی‌های ارتباطی، بی‌میلی و رغبت نداشتن در استفاده از

وسایل کمک آموزشی نوین و تحمل زحمات افزوده تولید محتوای الکترونیکی در مباحث آموزشی مجازی، اشاره کرد که بیشتر در بین معلمان با سابقه مشاهده شد. برای نمونه می‌توان به کاهش ساعت آموزشی کلاس مجازی، تدریس نکردن قسمت‌هایی از کتاب‌ها، دیر شروع کردن کلاس‌های درس مجازی اشاره کرد.

در ادامه به شناسایی و توصیف نظرات گوناگون معلمان در زمینه شاخصه‌های فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری در آموزش‌های مجازی آنان که بیشتر مورد تأکید بود، می‌پردازیم. اطلاع‌رسان کد ۲: «سعی می‌کنم که با تمام توانم و قبل از اینکه تدریس کنم اطلاعات جمع‌آوری کنم و بعد اون تدریس رو انجام می‌دم، با تمام توانم و هیچ کم‌وکاستی، یعنی تا جایی که وجدانم راضی باشه».

اطلاع‌رسان کد ۴: «به‌موقع تلاش می‌کنم سر ساعتی که گفتم کلاس رو شروع و تمام می‌کنم، و اگه احياناً مشکلی برام پیش اومده، از بچه‌ها و والدین عذرخواهی می‌کنم، و این کار رو انجام می‌دم که اونا از من الگو بگیرند، یعنی کارشون رو درست و به‌موقع و با کیفیت خوب انجام بدن».

اطلاع‌رسان کد ۶: «یه دانش‌آموزی تکالیف خودش رو ننوشته بود و بعد تکلیف دوستش را دوباره ارسال کرده بود، و همونجا دوستش گفت که چرا تکلیف منو ارسال کردی؟ دیگه بهش گفتم که کارت درست نبوده و خودت انجام بده».

اطلاع‌رسان کد ۷: «برای کاهش تقلب سعی می‌کنم بهشون یادآوری کنم که این کارشون درست نیست، و والدین را در گروه مجازی راهنمایی می‌کنم. همچنین در این لینک‌های برخط که جهت آزمون‌های مجازی استفاده میشه، امتحان می‌گیرم که احتمال خطا و تقلب کمتر بشه».

کدهای گزینشی	کدهای باز	کد محوری
	- به‌موقع سعی می‌کنم سر ساعتی که گفتم کلاس مجازی شاد رو شروع کنم و تمام کنم، و اگه احياناً مشکلی برام پیش اومده، از بچه‌ها و والدین عذرخواهی می‌کنم.	رعایت فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری
	- سعی می‌کنم که قبل از اینکه تدریس کنم اطلاعات جمع‌آوری کنم و بعد اون تدریس رو انجام می‌دم، با تمام توانم و هیچ کم‌وکاستی، یعنی تا جایی که وجدانم راضی باشه، انجام می‌دم.	اجتناب از کم‌کاری و عدم مسئولیت‌پذیری
	- با رعایت اصول اولیه مسئولیت‌کاریم و نظم و انضباط در آموزش‌ها و جلسات هم‌زمان و ناهم‌زمان کلاس مجازی، سعی کردم که اونا از من الگو بگیرند و کارشون رو درست و به‌موقع و با کیفیت خوب انجام بدن.	

کدهای باز	کدهای گزینشی	کد محوری
<p>- یه دانش‌آموزی که خیلی فعال بود و بعد دیدم، یکی دو روز این فقط اسمش رو می‌نویسه که تکلیف انجام شد اما بعد تکلیفی نبود. خاصش رفتم گفتم، بعد گفت مادرش زایمان کرده و این نتونسته بود تکالیف رو بنویسه و این کار رو انجام داده بود که فقط بگه من انجام دادم.</p> <p>- اگه دیدیم مثلاً یه دانش‌آموزی تکلیف خودش رو ننوشته بود و بعد تکلیف دوستش را دوباره ارسال کرده بود، و همونجا دوستش گفت که چرا تکلیف منو ارسال کردی؟ دیگه بهش گفتم که کارت درست نبوده و خودت انجام بده.</p> <p>- برای امتحانات نوبت اول از لینک دیجی فرم گرفتم که توی اون تقلب خیلی کمتر بود، ولی می‌دونم که اولیاء کمک می‌کنند، چون واقعاً فضای مجازی مثل اون کلاس درس واقعی جواب نمی‌ده.</p> <p>- در تقلب مجازی سعی می‌کنم بهشون یادآوری کنم که این کارشون درست نیست، یا مثلاً توی این لینک‌هایی که آزمون می‌گیریم، مثلاً بعضیا میان دو سه بار آزمون می‌دن، و بهشون تذکر جدی می‌دم.</p>	<p>اجتناب از فریب کاری و اجتناب از ترویج و تبلیغ ضدارزش‌ها</p>	

جدول ۳: جمع‌بندی و واکاوی شاخصه‌های فرهنگ درستکاری و امانت‌داری در آموزش مجازی

بحث و نتیجه

رعایت اخلاق و اخلاقیات در سازمان‌های آموزشی از الزامات سازمانی است؛ این مهم با توجه به نقش الگویی معلمان و تأثیرات آنها بر فراگیران از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار است. پژوهش حاضر با هدف واکاوی اخلاق آموزش در شبکه آموزشی دانش‌آموزی (شاد) با رویکرد قوم‌نگاری مجازی در بین آموزگاران ابتدایی شهرستان خاش انجام گرفت.

۱. تحلیل ویژگی‌های حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی فراگیران در آموزش‌های مجازی توسط معلمان ابتدایی نشان داد که بیشتر معلمان مصاحبه‌شونده اغلب رفتاری دوستانه، مهربان و خوش‌اخلاق هستند. آنان با صدای آرام و رسا با دانش‌آموزان سخن می‌گویند و با لحنی صمیمانه آنها را مورد خطاب قرار می‌دهند. تن صدای بیشتر معلمان مناسب بود و به‌موقع از فراز و فرود در صدای خود برای جلب توجه دانش‌آموزان استفاده می‌کردند. همچنین معلمان از گنجینه واژگانی مناسب برخوردار بودند، که در برقراری ارتباطات اخلاق‌مدار با دانش‌آموزان به آنان کمک می‌کرد. اکثر

معلمان بسیار منظم و صبور بودند و در آموزش‌های آنلاین یا جلسات پرسش و پاسخ برخط تصویری با گشاده‌رویی و لحنی جذاب تدریس می‌کردند و بدون حاشیه وارد کلاس مجازی خود می‌شدند. دکتر ساکی در پژوهشی، جهت تعمیم موازین اخلاقی علوم در حوزه تحقیقات آموزشی، سه حوزه اساسی از تدابیر اخلاقی مورد نیاز را همراه با اصول خود، فراروی پژوهشگران این عرصه قرار می‌دهد؛ که یک اصل آن، اصول ناظر بر حفظ شأن و منزلت انسان در عرصه تعلیم و تربیت می‌باشد. (ساکی، ۱۳۹۰) که می‌توان گفت با نتایج این بخش از مطالعه حاضر همسو می‌باشد.

با توجه به مشاهده‌ها و مصاحبه‌ها، یکی از یافته‌های مطالعه این است که در تدریس‌های زنده یا جلسات پرسش و پاسخ برخط، معلمان تمایلی ندارند که تصویری از چهره خودشان به صورت مستقیم باشد و این می‌تواند به دلایل گوناگونی از جمله، احتمال تپق زدن در حین آموزش برخط و یا تمسخر و استهزاء دانش‌آموزان، نگرانی از انتشار غیر اخلاقی تصاویر شخصی و یا کلیپ‌های تمسخرآمیز توسط فراگیران، تعصبات خانوادگی و سوءظن به محیط‌های مجازی باشد. پورنقدی در پژوهش خود به این نتیجه رسید که به دلیل آزادی موجود در فضای مجازی در مقایسه با دنیای واقعی، نشر مطالب آموزشی نادرست و یا استفاده از منابع آموزشی بدون رعایت حق نویسنده و منابع آن بیشتر از آموزش سنتی است. همچنین در آموزش مجازی تاکنون تعریف درست و جامعی از اخلاق مجازی ارائه نشده و کاربران، فراگیران و مدرسان همانند دنیای واقعی خود را ملزم به رعایت چارچوب اخلاقی نمی‌دانند، (نقدی‌پور، ۱۳۹۱) که به نوعی با یافته مطالعه ما هم‌خوانی دارد.

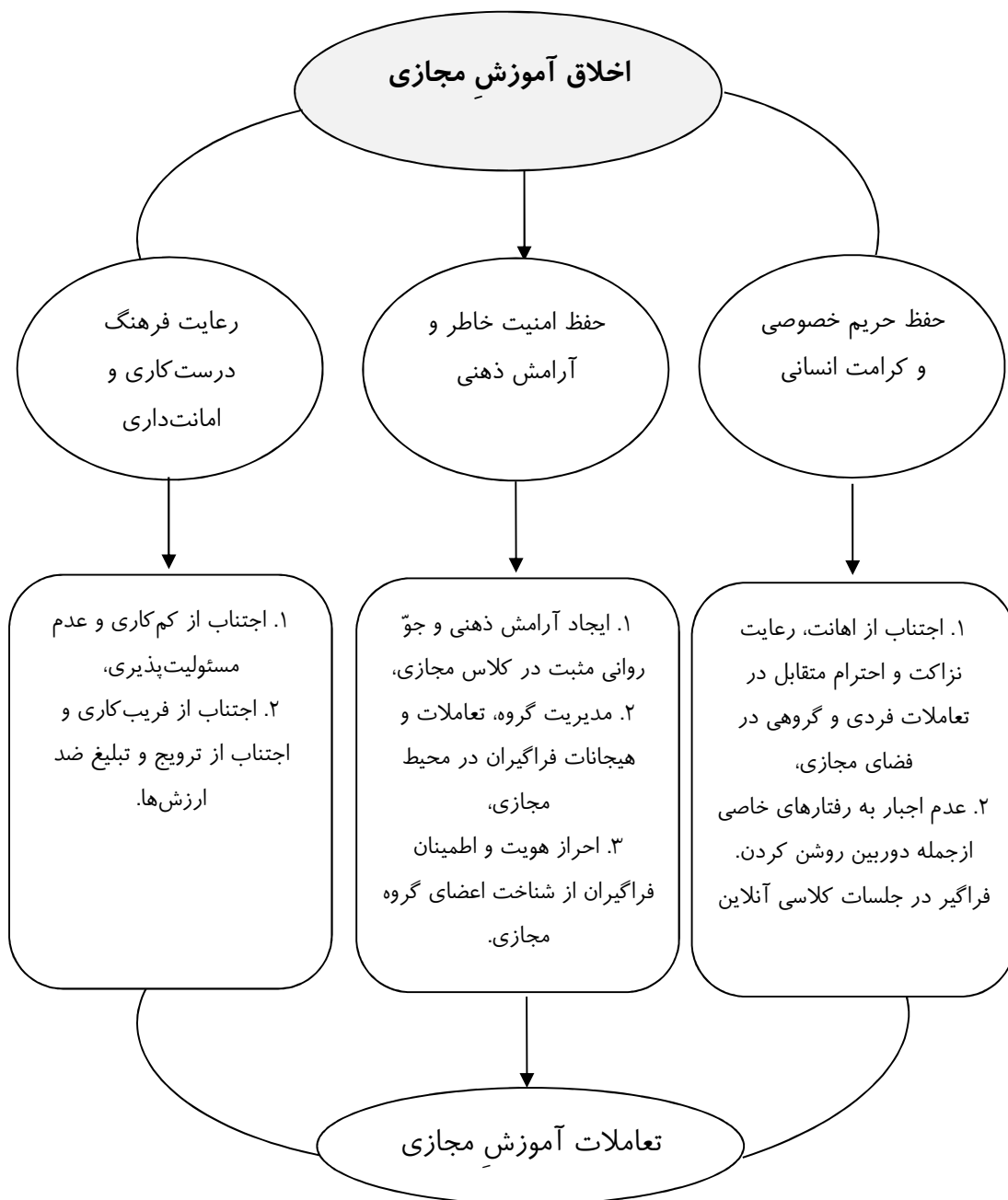
۲. تحلیل ویژگی‌های حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی فراگیران توسط معلمان نشان داد که ایجاد روابط صمیمانه و دوستانه که یک نوع فعالیت غیررسمی است، و سبب دلگرمی، برقراری روابط عاطفی و آرامش ذهنی میان دانش‌آموزان شده است و معلمان باید بیشتر به جوانب رفتاری خود در تدریس مجازی توجه داشته باشند. این بخش از یافته‌ها در راستای یافته‌های پژوهش‌هایی چون بادله و ساکی و حاج خزیمه می‌باشد. (بادله و ساکی، ۱۳۹۷؛ حاج خزیمه، ۱۳۹۵) همسو با این یافته، ایمانی‌پور در پژوهش خود بیان کرد که براساس مبانی اخلاق حرفه‌ای معلمی، یک اُستاد در دو بُعد باید خود را ملزم به رعایت اصول اخلاقی بداند؛ اول، به جهت جایگاه تأثیرگذاری که بر رفتار و افکار فراگیران دارد، باید خود را آراسته به فضایل اخلاقی نماید و بداند مؤثرترین روش در انتقال ارزش‌های اخلاقی مثبت، آشکار شدن آنها در رفتار واقعی مدرّس است. دوم، به جهت وظیفه‌ای که در قبال برآوردن نیازهای آموزشی دانشجویان دارد، باید با رعایت حداکثری اصول

اخلاقی در انجام وظایف حرفه‌ای، مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو به انجام برساند. (ایمانی‌پور، ۱۳۹۱)

۳. تحلیل شاخصه‌های فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری در آموزش‌های مجازی معلمان مشخص کرد که آنان سعی در حفظ حقوق معنوی همکاران خود و دانش‌آموزان کلاس داشتند و همچنین با رعایت نظم و انضباط در آموزش‌های مجازی و جلسات پرسش و پاسخ کلاسی برخفت، به‌نوعی به‌دنبال فرهنگ‌سازی، الگوگیری و آموزش غیرمستقیم درخصوص رشد حس مسئولیت‌پذیری و خودکارآمدی تحصیلی فراگیران خود در محیط کلاس مجازی بودند. همچنین باقریان‌پور در پژوهش خود به این نتیجه رسید که اساتید باید مسائلی از جمله مسائل اخلاقی را در آموزش رعایت کنند. لذا اخلاق آموزش تضمین‌کننده سعادت و رفاه فردی و گروهی فراگیران است. عدم‌رعایت آن منجر به ترویج روابط ناسالم، پوشش نامناسب، کاهش میزان تعهد، عدم‌رفتار شرافتمندانه و توأم با احترام، عدم رعایت قوانین و ارزش‌های دانشگاهی، تبعیض میان دانشجویان، افشای اطلاعات فردی خواهد شد. (باقریان‌پور، ۱۳۹۸) این نتایج با یافته‌های پژوهش ما هم‌خوانی دارد.

تدریس یک حرفه اخلاقی است. (Sanger, 2008) با تحلیل پژوهش‌های انجام گرفته در این مورد می‌توان دریافت که در پژوهش‌هایی که معلمان به‌عنوان نمونه پژوهشی بوده‌اند، بیشتر به مؤلفه‌های علمی و تخصصی در زمینه فرآیندهای آموزش اشاره شده، اما در پژوهش‌هایی که مؤلفه‌ها را از دیدگاه فراگیران بررسی کرده‌اند بیشتر به مؤلفه‌های رفتاری معلمان چون عدالت در ارزیابی، توجه به تفاوت‌های فردی و استفاده از روش‌های متنوع تدریس اشاره شده است. (غلام‌پور، پورشافعی، فراستخواه و آیتی، ۱۳۹۹) با عنایت به پیشینه پژوهشی در حیطه اخلاق آموزش و اخلاق حرفه‌ای معلمی این نکته کاربردی استنباط می‌شود که معلمان باید بر جنبه‌های رفتاری و عملی خود در تدریس‌های مجازی بیشتر توجه کنند.

به‌طور خلاصه مؤلفه‌های اخلاق آموزش مجازی در شبکه شاد که در این مطالعه استخراج شد، عبارتند از: «لزوم حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی فراگیران»، «الزام به حفظ امنیت خاطر و آرامش ذهنی فراگیران» و «رعایت فرهنگ درست‌کاری و امانت‌داری در آموزش مجازی». در شکل ذیل عناصر و خرده‌مؤلفه‌های اخلاق آموزش مجازی، در قالب مدل مفهومی پژوهش منعکس شده است.

شکل ۱: عناصر و خرده‌مؤلفه‌های اخلاقی آموزش مجازی

اخلاق در آموزش مجازی نشان‌دهنده مسئولیت‌های حرفه‌ای معلمان و مربیان در محیط آموزشی مجازی و یکی از عناصر تأثیرگذار در ثبات هنجارهای اخلاقی در رفتار و منش آن‌هاست. با عنایت به

اینکه در حوزه رعایت هنجارهای اخلاقی در آموزش مجازی، نگاه دانش‌آموزان به معلمان، نگاهی تقلیدی و الگوبردارانه است، پرورش فضایل اخلاقی علاوه بر رعایت هنجارهای اخلاقی ناظر به اعمال توصیه می‌گردد.

بنابراین لازم است آموزش و پرورش به‌عنوان متولی هنگام جذب معلمان به معیارهای اخلاق حرفه‌ای توجه ویژه نماید. همچنین در طول دوره خدمت با برگزاری کارگاه‌های آموزشی سعی در بهبود صلاحیت‌ها و مهارت‌های تدریس معلمان و به روز نگه داشتن آنها هم از نظر تسلط بر موضوع تدریس و هم از لحاظ ارتقاء فضایل اخلاقی نماید. این امر برای وزارت آموزش و پرورش بسیار مهم و ضروری است؛ چراکه دنیای آموزش‌های نوین و یادگیری، پیوسته در حال تغییر است.

با توجه به پیشرفت روزافزون تکنولوژی‌های آموزشی، اگر معلمان با فناوری اطلاعات در کلاس درس و مهارت‌های آموزش مجازی آشنا شوند و به روش‌های جدید و تخصصی که منطبق با معیارهای روز است، آگاهی یابند، اولاً در بهبود یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار خواهند بود و ثانیاً به استفاده مفید و علمی فراگیران از فضای مجازی منجر خواهند شد.

پیشنهاد می‌شود کمیته توانمندسازی آموزش معلمان، پس از دانش‌آموختگی و خروج از دانشگاه فرهنگیان، با هدف ارزشیابی دوره‌ای و منظم معلمان به‌منظور کشف، کاستن و تقویت نقاط ضعف و قوت آنها تشکیل گردد.

منابع و مأخذ

۱. آقاخان، نادر و همکاران، ۱۳۹۲، «بررسی دیدگاه دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی شیراز نسبت به وضعیت رعایت اخلاق حرفه‌ای اساتید در دانشگاه علوم پزشکی شیراز سال ۱۳۸۹»، *آموزش و اخلاق در پرستاری*، جهرم، دانشگاه علوم پزشکی جهرم، ش ۲ (۳).
۲. ایمانی‌پور، معصومه، ۱۳۹۱، «اصول اخلاق حرفه‌ای در آموزش»، *مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی*، تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ش ۵ (۶)، ص ۳۸ - ۲۵.
۳. بادله، علیرضا و رضا ساکی، ۱۳۹۷، «دیدگاه‌های دانشجو - معلمان دانشگاه فرهنگیان درباره اخلاق آموزشی در محیط‌های علمی»، *مجله اخلاق زیستی*، تهران، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ش ۸ (۲۷)، ص ۱۷ - ۸.
۴. باقریان‌پور، مصطفی، ۱۳۹۸، «کاربرد مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای آموزش در اعضای هیئت علمی»،

۴. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۱۴ (۴)، ص ۱۳۰ - ۱۲۱.
۵. بشیر، حسن و هراتی‌نیک، محمدرضا، ۱۳۹۰، «الگو مفهومی ارزیابی فرهنگی - اخلاقی راه‌حل‌های فناوری اطلاعات»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۶ (۱)، ص ۳۴ - ۲۵.
۶. ثقة‌الاسلامی، علیرضا، ۱۳۹۰، «بررسی ماهیت مسائل اخلاقی پژوهش در فضای مجازی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۶ (۳)، ص ۶۱ - ۴۸.
۷. حاج خزیمه، مجتبی، ۱۳۹۵، «ارزیابی اخلاق حرفه‌ای و مؤلفه‌های آن میان معلمان مدارس ابتدایی پسرانه دولتی در شهر تهران»، *نشریه اخلاق*، اصفهان، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان، ش ۶ (۲۲ (پیاپی ۴۴))، ص ۱۶۳ - ۱۳۱.
۸. ساکی، رضا، ۱۳۹۰، «اخلاق در پژوهش‌های آموزشی و مؤلفه‌های آن»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۶ (۲)، ص ۵۸ - ۴۷.
۹. سبحانی‌نژاد، مهدی و مینا احمدیان، ۱۳۹۳، «شناسایی و رتبه‌بندی ابعاد تعامل استاد در برنامه درسی دوره نظری پزشکی»، *دوماهنامه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، تهران، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، ش ۷ (۱)، ص ۱۸ - ۱۳.
۱۰. سلطانزاده، وحید، اکبر امراهی و غلامرضا حسینی، ۱۳۹۳، «وضعیت استانداردهای اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت علمی از دیدگاه دانشجویان پرستاری»، *دوماهنامه علمی - پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، تهران، دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله (عج)، ش ۷ (۱)، ص ۲۳ - ۱۹.
۱۱. عزیزی، نعمت‌اله، ۱۳۸۹، «اخلاق حرفه‌ای در آموزش عالی؛ تأملی بر راهبردهای بهبود استانداردهای اخلاقی در آموزش‌های دانشگاهی»، *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ج ۳، ش ۹ - ۸، ص ۲۰۱ - ۱۷۳.
۱۲. علی‌پور، احمد و عذرا شالباف، ۱۳۸۷، «اخلاق آموزش مجازی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۳ (۲ - ۱)، ص ۵۰ - ۴۳.
۱۳. غلام‌پور، میثم، هادی پورشافعی، مقصود فراستخواه و محسن آیتی، ۱۳۹۹، «مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمان: مرور سیستماتیک براساس مدل رایت»، *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، تهران، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، ش ۱۵ (۵۸)، ص ۱۷۴ - ۱۴۵.

۱۴. فرهمند، مریم، ۱۳۸۷، «دختران و کاربرد اینترنت»، *فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق)*، تهران، شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده، ش ۱۱ (۴۱)، ص ۱۷۰-۱۳۵.
۱۵. مرادی، امیر و محسن کردلو، ۱۳۹۸، «پدیدارشناسی تنگناهای اخلاقی آموزش الکترونیکی در آموزش عالی مجازی ایران»، *فصلنامه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ساری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، ش ۴ (پیاپی ۳۶)، ص ۷۶-۶۱.
۱۶. مطلبی‌فرد، علیرضا، عبدالرحیم نوه ابراهیم و فرشاد محسن‌زاده، ۱۳۹۰، «بررسی و شناسایی نشانگرهای حرفه‌ای و اخلاقی در آموزش و تدریس از نقطه نظر دانشجویان کارشناسی ارشد: یک مطالعه کیفی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، تهران، انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری، ش ۶ (۴)، ص ۱۶-۹.
۱۷. معصومی‌فرد، مرجان، ۱۳۹۵، «تأملی بر اخلاق جهانی در نظام آموزش از دور»، *فصلنامه ارزش‌شناسی در آموزش (فلسفه تعلیم و تربیت سابق)*، تهران، دانشگاه پیام نور، ش ۲ (۱)، ص ۴۰-۳۳.
۱۸. مهرمحمدی، محمود، و همکاران، ۱۳۹۹، *برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*، ویرایش یازدهم، تهران، آستان قدس رضوی و سمت.
۱۹. نقدی‌پور، بهزاد، ۱۳۹۱، «تأملی بر اخلاق در آموزش مجازی و یادگیری الکترونیکی»، *فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی سمنان*، سمنان، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان سمنان، ش ۲ (۴)، ص ۱۱۲-۹۳.
۲۰. نیک‌روان مفرد، ملاحظت، ۱۳۹۰، «کدهای اخلاقی در آموزش آنلاین»، *مجله تاریخ پزشکی*، تهران، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ش ۳ (۸)، ص ۱۱۸-۹۳.
21. Bauman, P, 2002, "Modeling ethics for distance learners", Distance Education Report, No. 6(7), P. 1-2.
22. Forster, Daniella J, 2012, "Codes of Ethics in Australian Education: Towards a National Perspective", *Australian Journal of Teacher Education*, 37 (9), n9, Australian publications.
23. Mertens, Donna M, 2014, *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*, Sage publications.
24. Murthy, Dhiraj, 2008, "Digital ethnography: An examination of the use of new technologies for social research", *Sociology*, Sage publications, No. 42 (5), P. 837-855.
25. Sanger, Matthew N, 2008, "What we need to prepare teachers for the moral nature of their work", *Journal of Curriculum Studies*, Taylor & Francis, Published online, No. 40 (2), P. 169-185.

26. Singhaniya, Saloni, 2020, "A War of Modes: A Comparative Study of E-Learning and In-Classroom learning", *Psychology and Education Journal*, Taylor & Francis, Published online, No. 57 (9), P. 4350-4358.
27. Steinmetz, Kevin F, 2012, "Message received: Virtual ethnography in online message boards", *International Journal of Qualitative Methods*, Sage publications, No. 11 (1), P. 26-39.
28. Toprak, Elif, Ozkanal, Berrin, Aydin, Sinan, & Kaya, Seçil, 2010, "Ethics in E-Learning", *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, ERIC publications, No. 9(2), P.78-86.
29. Varis, Piia, 2016, *Digital ethnography*, The Routledge handbook of language and digital communication, Books Google, P. 55, 68.
30. Zembylas, Michalinos, & Vrasidas, Charalambos, 2005, "Globalization, information and communication technologies, and the prospect of a 'global village': promises of inclusion or electronic colonization?", *Journal of Curriculum Studies*, Taylor & Francis, Published online, No. 37 (1), P. 65-83.